

MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏ VƏTƏNPƏRVƏRLİK MÖVZUSU AZƏRBAYCAN SƏHNƏSİNDƏ

1991-ci il oktyabrın 18-də Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sessiyasında tarixi bir sənəd - "Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiya Aktı" qəbul olundu. Bu tələyüklü hadisə ilə xalqımız uzun illərdən bəri həsrətində olduğu və uğrunda mübarizə apardığı azadlığına, müstəqilliyinə qovuşdu.

Hələ 1980-ci illərdən etibarən tarixi mövzulara xüsusi maraq göstərən Azərbaycan teatri üçün ölkəmiz müstəqillik qazandıqdan sonra bu maraq artıq tələbatla çevrildi. Teatrlarımızın səhnəsində çoxlu sayda tarixi-vətənpərvərlik mövzulu pyeslər tamaşaya qoyuldu. Nüşabə Məmmədlinin "Cavad xan" (29.04.1990), Bəxtiyar Vahabzadənin "Şəhidlər" (17.01.1991), İlyas Əfəndiyevin "Tənha iydə ağacı" (06.03.1991), Rauf İcərişəhərlinin "Vətənə igidlər gərəkdir" (25.06.1994), Nəhid Hacızadənin "Qisas qiyamətə qalmaz" (24.05.1995), Əli Əmirlinin "Ağqoyunlular və Qaraqoyunlular" (12.12.1995), İlyas Əfəndiyevin "Hökmdar və qızı" (15.12.1996), Nəriman Həsənzadənin "Pompeyin Qafqaza yüyürüşü" (28.11.1997), Hüseynbala Mirələmovun "Xəcalət" (16.06.2006), İlyas Əfəndiyevin "Qarabağnamə" (10.02.2011), Hüseynbala Mirələmovun "Gəncə qapıları" (24.06.2012), Əli Əmirlinin "Şah Qacar" (13.07.2013), Hüseyn Cavidin "Əmir Teymur" (20.05.2014) pyeslərinin tamaşası hazırlandı.

20 Yanvar qırğınıni təzəcə yaşamış, hələ müstəqilliyinə qoşulmamış xalqımız üçün tələyüklü məsələlərin həll olunduğu bir dövrdə Gəncə Dram Teatrında Nüşabə Məmmədlinin "Cavad xan" (29.04.1990) tarixi pyesinin tamaşaya qoyulması çox təqdirəlayiq bir hadisə idi. "Cavad xan" faciəsi tariximizin qaranlıq dövrlərinə işıq salaraq bu günümüzə səsləşən bir tamaşa oldu.

Tamaşadakı hadisələr Rusya imperatoru Aleksandrın sarayında, yandırılan və talan edilən kəndlərdə, Cavad xanın sarayında, general Sisianovun hərbi düşərgəsində, döyüş meydanlarında baş verirdi.

Oruc Qurbanov dramaturji materialdan irəli gələn, milli keyfiyyətlərin zənginliyini, humanist bəşəri ideyaların güclü olmasını rejissor yozumunda daha qabarıq vermişdi. Topların gurultusu, şəhidlərin iniltisi, anaların fəryadı

ilə başlanan tamaşada hamı bir səslə deyirdi: “Oyan, ey milli ləyaqəti tapdalan, əzilən millət, oyan!” Bu günkü faciələrimizin bünövrəsinin 200 il bundan əvvəl qoyulduğu Cavad xan dövrü ilə yaşadığımız dövr zəncirvari formada bağlanırdı. Başda Cavad xan olmaqla, bu xalqın kəndlisi də, qocası da, cavanı da, qadını da, uşağı da ölməyi kölə kimi yaşamaqdan üstün tuturdular.

Respublikanın əməkdar artisti Alim Məmmədov Cavad xan obrazını soy-kökünə, tarixinə, vətəninə bağlı bir tarixi şəxsiyyət kimi təqdim edir; bu yolda öz övladlarını da qurban verirdi. Cavad xanın arvadı Mələknisə Bəyim obrazını əməkdar artist Sümuzər Namazova canlandırırdı. Azərbaycan analarına məxsus yüksək mənəvi keyfiyyətləri bu obrazda cəmləyən Mələknisə xanımı ərinin, oğlunun, yeniyetmə qızının ölümü onu düşmən qarşısında sındırmırdı. Filologiya elmləri namizədi Nəzmiyyə Axundovanın yazdığı kimi: “Onun general Sisianova söylədiyi: “Əlahəzrətə deyin ki, Azərbaycan anaları onun başsağlığını qəbul etmirlər” sözləri zalda əks-səda doğururdu” [5].

Tamaşada təsvir olunan hadisələrin açılmasında respublikanın xalq artisti Məmməd Bürcəliyevin (qoca kəndli), əməkdar artist Faiq Qasimovun (Şair), Eldəniz Tağıyevin (Orxan), Pərvanə Qurbanovanın (Gülqönçə), Əlican Əzizovun (I Aleksandr), Ramiz Vəliyevin (Portnyakin), Qulam Əhmədovun (Hüseynqulu ağa), Sona Vəliyevanın (Salatın), Məmmədəli Balayevin (Naməlum) böyük zəhmətləri vardı. Quruluşçu rəssam Asif Məmmədov və bəstəkar Qalib Məmmədov tarixi faciənin sənət dili ilə açılması üçün bütün imkan və istedadlarından yetərincə istifadə etmişdilər.

Salonu ağzınacan doldurmuş tamaşaçılar səhnədə cərəyan edən hadisələrlə müasir dövrdə yaşayan proseslər arasında bir eyniyyət görərək vətənpərvər şüarlar səsləndirməkdən, Cavad xanın cəsarətini şövqlə alqışlamaqdan çəkinmirdilər. Tamaşa sonda hamının ayaq üstə, yumruqlarını havada yellə-dərək dəqiqələrlə davam edən “Azadlıq! Azadlıq!” nidaları ilə bitirdi.

20 yanvar şəhidlərinin il dönümü ərəfəsində görkəmli şairimiz Bəxtiyar Vahabzadənin “Şəhidlər” mənzum pyesi Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçı-lar Teatrında tamaşaya qoyuldu. İlk tamaşası 17 yanvar 1991-ci ildə göstərilən pyesin quruluşunu əməkdar incəsənət xadimi Ağakəşi Kazımov vermişdi. Faktiki materiallardan istifadə edən rejissor Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin plenumlarının, Ali Sovetin sessiyalarının sənədlərindən, qərar-larından məharətlə istifadə etmişdi. O, siyasi teatrın prinsiplərinə uyğun ola-raq, hər bir vətəndaşın mövqeyinə həssas yanaşmış, hadisələrin emosional inkişafına rəvac verməklə forma və məzmun bütövlüyünə nail ola bilmişdi.

“Bakı” qəzetinin aprel nömrələrinin birində Ağakişi Kazımov “Şəhidlər” pyesinin tamaşası haqqda öz fikirlərini belə bölüşürdü: “Tamaşa ilk dəfə 1991-ci ilin yanvarında göstərildi. Şəhid ailələrinə xüsusi dəvətnamələr göndərmişdik. İlk tamaşa yadımdadır. Təsəvvür edin ki, səhnədə aktyorlar, zalda tamaşaçılar ağlayırdı. Qan kimi qırmızı qərənfillərin fonunda qara geyimli insanların hıçqırıqlarından adamın tükü ürpəşirdi. Bütün təzyiqlərə baxmayaraq, mən bu tamaşanı səhnəyə çıxara bildim. Onda Qorbaçov hakimiyyətdə idi. Bizim tamaşada isə ermənilər Qorbaçovun barmağına üzük taxırdı. Tamaşanın məhz 1991-ci ilin yanvarında oynanılması üçün Həsən Həsənov, Polad Bülbüloğlu, Bəxtiyar Vahabzadə və bir çox nüfuzlu ziyalılarımız fədakarlıq göstərdilər...

“Şəhidlər” şəxsən mənim üçün gec başa düşdüyüm səhvlərimin etirafıdır. Bu mənim, xalqımın düşmənlərinə qarşı yönələn nifrətimdir, eyni zamanda sənətimin intiqamıdır” [2].

Bu cür çətinliklərlə ərsəyə gələn “Şəhidlər” tamaşası böyük uğurla keçdi. Bəstəkar Aydın Əzimovun faciənin ruhuna uyğun yazılmış musiqisi, tamaşanın bədii yetkinliyinə, təsir və təlqin gücünə, kompozisiya bütövlüyünə xidmət edirdi. Rəssamlar Ramazan Bağirov və Azad Xəlilovun tamaşaya verdiyi tərtibat da çox uğurlu idi. Belə ki, tərtibatdakı müxtəlif çeşidli qəzetlər tamaşaçılara çox mətləblərdən xəbər verirdi. Tamaşada əsas rollarda Azərbaycanın xalq artistləri Firəngiz Şərifova – Qadın, Süleyman Ələsgərov – Kişi, Azərbaycanın əməkdar artisti Firdovsi Naibov, Rahib Əliyev, Ələsgər Qurbanəliyev - ruslar, Yasin Qarayev, Cəfər Əhmədov, Ədalət Məmmədov – oğlanlar, Almaz Mustafayeva, Şəfəq Əliyeva, Kəmalə Əliyeva, Mehriban Abdullayeva – qızlar, Elxan Qurbanov, Azər Mirzəyev, Rafiq Hüseynov – ermənilərin fərqli ifaları tamaşaçılara güclü təsir edirdi. Onların hər biri canlandırdıqları obrazları ürək yangısı ilə tamaşaçılara çatdırırdı.

Azərbaycanın suverenliyi, torpaqlarımız uğrunda mübarizədə həlak olmuş şəhidlərə həsr olunmuş tamaşa nikbin notlarla başa çatırdı. Amma tamaşanın sonunda heç kim əl çalmırdı, hamı ayağa qalxıb yumruqlarını düyünləyir və deyirdilər: “Allah şəhidlərimizə rəhmət eləsin.”

6 mart 1991-ci ildə Azərbaycan Akademik Milli Dram Teatrında İlyas Əfəndiyevin “Tənha iydə ağacı” əsərinin tamaşası göstərildi. Tamaşa aktual problemlərdən; Azərbaycan xalqının bugünkü və gələcək taleyi ilə bilavasitə bağlı olan azadlıq, müstəqillik, bütövlük, vahidlik uğrunda mübarizədən bəhs edirdi. İki keçmiş məktəb yoldaşının, həmyerli və dostun taleyi fonunda

şaxələnlən hadisələr, psixoloji konflikt bu gündən qidalansa da, daha çox keçmiş və gələcəklə bağlıdır.

Quruluşçu rejissor Azərbaycanın əməkdar incəsənət xadimi Mərahim Fərzəlibəyov bu həqiqətləri tamaşaçıya daha qabarıq çatdırmaq üçün sadə, lakin təsirli, vasitələrdən daha çox istifadə etmiş, onları əsas ideyanın açılmasına yönəlmişdi. Rejissorun ustalığı onda idi ki, faciələrin özünəməxsusluqlarını açır, tamaşaçını düşünməyə, nəticələr çıxarmağa vadar edə bilirdi.

Tamaşadakı hadisələr İstambulda baş versə də, pyesin baş qəhrəmanı Vətəndir - Qarabağdır. Personajlar əsasən Qarabağ övladlarıdır. "Tamaşada səhnədən tez-tez əzəmətlə səslənən Qarabağ – qəhrəmanların taleyi ilə bağlı məşəqqətləri, zülmələri, əzab-əziyyətləri, sevinc və kədərləri, eyni zamanda məğrurluq, böyüklərə, ulu keçmişə hörmət və ehtiram, əyilməzlik, namus, qeyrət, məhəbbət, nifrət kimi ümumbəşəri keyfiyyətləri özündə birləşdirirdi" [3].

Azərbaycanın xalq artistləri Əliabbas Qədirov (Kərim bəy), Nəcibə Məlikova (Xanbikə), Səyavuş Aslan (Ağayi Əsrəf), Azərbaycanın əməkdar artisti Rafiq Əzimov (Behbud bəy), Mikayıl Mirzəyev (Eyvaz), Fikrət Vəliyev (Rövşən bəy), Bəsti Cəfərova (Sürəyya), Firəngiz Mütəllibova (Gülnaz), Mələhət Abbasova (Kəklik), İlham Əsgərov (Altay) və sair aktyorlar tamaşaçı marağını axıradək sönməyə qoymurdular. Bəstəkar Cavanşir Quliyevin müxtəlif taleli insanların kövrək duyğu və düşüncələrini fərqli boyalarla ifadə edən musiqisi, rəssam Rafis İsmayılovun milli zəminlə sıx bağlı olan tərtibatı tamaşanın ideyasını daha qabarıq çatdırırdı.

Respublikanın xalq artisti Amaliya Pənahovanın 1992-ci il noyabrın 10-da Bakı Bələdiyyə Teatrını yaratması ölkəmizin ictimai-mədəni həyatında əlamətdar hadisə oldu. Məqsədi insanlarda vətənpərvərlik, fədakarlıq, qəhrəmanlıq hissini yüksəltmək olan teatr Rauf İçərişəhərlinin "Vətənə igidlər gərəkdir" pyesini tamaşaya qoydu.

Premyerası 1994-cü il iyun ayının 25-də oynanılan əsərin quruluşçu rejissoru Amaliya Pənahova dramaturqun mətninə yeni epizodlar əlavə edərək daha da canlı, həyacanlı və təsirli bir tamaşa hazırlamışdı. Səhnə işıqlandıqca Şəhidlər xiyabanı görsənirdi. Tamaşanın bütün iştirakçıları səhnədə görünürdülər. Saatın taqqıltısı altında Amaliya xanımın həyacanlı sözləri eşidilirdi: "...Torpaqlarımıza, yurduмуza bəla gəldi, gözlənilmədən gəldi. İlk şəhidlərlə, ilk qaçqınlarla, 20 yanvarla, Xocalı...Şuşa...Ağdamla bəla gəldi yurduмуza... Bəla gəldi yurduмуza..." [4,114]. Polad Bülbüloğlunun bəstələdiyi həyacanlı musiqi ilə əsgər paltarında olan personajlar əllərində şam

irəli gəlirdilər. Quruluşçu rəssam Tahir Tahirov rənglərdən məharətlə istifadə edərək camaatın düşmənlə üz-üzə dayandığı kəndin solğun, üzüntülü, qəmli ab-havasını bacarıqla göstərə bilmişdi.

Xalq artistləri - Amaliya Pənahova (Şəhid anası), Məhluqə Sadıqova və Sofiya Bəsirzadə (Fatma nənə), əməkdar artist Muxtar Avşarov (Seyid ağa), Elmira Əliyeva (Salatın), Mehman Abdullayev (Rüstəm), Məhəmməd Şahməmmədov (Mehdi), Rafiq İbrahimov (Fikrət) və Əhməd Salahov (Milis) obrazlarını qəhrəmanlıq, igidlik, vətənpərvərlik motivləri əsasında tamaşaçılara çatdırırdılar.

“Vətənə igidlər gərəkdir” əsəri tamaşaya qoyulduğu ilk gündən cəbhə bölgələrində; Gəncədə, Murovda, Göygöldə, Ağsuda döyüşçülər qarşısında göstərilmiş və uğur qazanmışdı.

Hüseynbala Mirələmovun “Xəcalət” əsəri 24 il bundan əvvəl ermənilər tərəfindən Xocalıda xalqımızın başına gətirilən müsibətlərdən sonra, öz isti yurd-yuvalarından didərgin düşərək Bakıda inşası yarımçıq qalmış xəstəxana binasında yaşayan Vətənin ailəsindən bəhs edirdi.

Uşaqlıqdan bir yerdə böyümüş Murad və Vətən Qarabağ savaşına da birgə getmiş, amma sonradan onların həyat yolları ayrılmışdır. Atəşkəs haqqında müqavilə imzalanandan 10 il sonra dostlar yenidən görüşürlər. Amma necə? Bu on il müddətində Vətən torpaq həsrəti ilə yanıb-yaxılmış, Murad Qarabağ döyüşü zamanı əldə etdiyi sərmayə ilə var-dövlət sahibi olmuşdur. İndi iki dost arasında vətənə, torpağa münasibətdə fərk ayrılığı yaranmışdır. Vəziyyətləri ağır olduğu üçün Vətən oğlunu aparıb şəhərdəki internat məktəblərinin birinə qoyub. Qızı Gülyaz isə onlarla qalır. O da buradakı şəraitsizlikdən, rütubətdən xəstəliyə tutulub.

Akademik Milli Dram Teatrı 16 iyun 2006-cı ildə “Xəcalət” əsərini tamaşaçılara təqdim etdi. Əməkdar incəsənət xadimi Bəhram Osmanov tamamilə fərqli bir tamaşa ortaya qoya bilmişdi. Tamaşanın bədii tərtibatını əməkdar rəssam İsmayıl Məmmədov, musiqi tərtibatını xalq artisti Səyəvuş Kərimi vermişdi.

Pyesə dramaturqun qoyduğu “Xəcalət” adı çox doğru və yerində işlənib. Torpaqlarımızın 20%-dən çoxunun işğal olunduğu, milyonlarla insanın qaçqın düşdüyü bir vaxtda xalqımızın heç nə olmamış kimi şad-xürrəm yaşaması bizim üçün xəcalətdir. “Xəcalət” tamaşası haqqında öz fikirlərini bölüşən Ağalar İdrisoğlu da “Azad Azərbaycan” qəzetində yazırdı: “Bütün tamaşa boyu bu ad (xəcalət) əsərin süjetindən qırmızı xətlə keçir. Qarabağ müharibəsi

və milyondan artıq həmvətənlərimizin qaçqın, köçkün olması bu millət üçün tarixdə ən böyük xəcalətdir. Və bu xəcalətə görə, gələcək nəsillərimiz yəqin ki bizi bağışlamayacaq. Bizi buna görə çox ittiham edəcəklər” [1].

“Xəcalət” tamaşası bu gün də aktuallığı, bədii-estetik dəyəri ilə diqqəti cəlb edir. Akademik Milli Dram Teatrı Qarabağ həqiqətlərinin dünyaya çatdırılması işində mühüm əhəmiyyət kəsb edən bu tamaşanı dəfələrlə xarici ölkələrdə nümayiş etdirib. Hər il torpaqlarımızın işğalı günlərində “Xəcalət” əsəri tamaşaçılara təqdim edilir. “Xəcalət” tamaşası Özbəkistan, Türkiyə, İran, Serbiya, Polşa, Bolqarıstan, Rumıniyada keçirilən festivallarda iştirak edərək mükafatlara layiq görüldü.

Akademik Milli Dram Teatrı 2012-ci ildə Hüseynbala Mirələmovun “Gəncə qapıları” əsərinə müraciət etdi. İlk tamaşası 24 iyun 2012-ci ildə göstərilən bu əsərin də quruluşunu Bəhram Osmanov vermişdi.

Əsərdə XII əsrdə güclü zəlzələdən sonra gürcü knyazlarının Gəncə xanlığının zəifləməsindən istifadə edərək şəhərə basqın etməsindən və hərbi qənimət kimi Gəncə qapılarını özləri ilə aparılmasından bəhs olunurdu. Bu tamaşada Gəncə qapıları itirilmiş, düşmən tapdağında olan torpaq rolunda çıxış edirdi.

Tamaşanın səhnə tərtibatında Gəncə qapıları və onların kölgəsindən başqa heç bir dekorasiya gözə dəymirdi. Lakin bu, tamaşaya heç bir yeknəsəklik gətirmir, əksinə əsərin mahiyyətini açmaqda ona kömək edirdi. Belə gözəl tərtibatı Tatarıstan respublikasının xalq artisti Sergey Skomoroxovun uğurlu işi saymaq olardı.

Xalq artistləri Hacı İsmayilov (Məhəmməd xan), Rafiq Əzimov (Hacı Məlik), əməkdar artistlər Kazım Abdullayev (Cavad xan), Abbas Qəhrəmanov (Sisyanov), Mətanət Atakişiyeva (Şükufə), Əsgər Məmmədov (Vəli xan), Əli Nur (Georgi), Tofiq Hüseynov (Keşiş), Pərviz Bağirov (I Knyaz), Mirzə Ağabəyli (II Knyaz), Kazım Həsənquliyev (Əhməd), aktyorlar Şəhla Əliyızı (Mələknisə), Rada Nəsibova (Astagül), Elnar Qarayev (Portnyakin), Elçin Əhmədov (eşikağası Yavər) və nəhayət Mirsənan Kazımlının (Oğlan) tamaşadakı gərgin zəhmətini və yaradıcılıq uğurunu vurğulamaq lazımdır. Bəstəkar Rəfət Xəlilovun yazdığı musiqi tamaşanın ruhuna uyğun, onunla həmahəng səslənirdi.

Azərbaycan teatrlarında səhnəyə qoyulan vətənpərvərlik mövzulu pyeslər, oynanılan tamaşalar torpaqlarımızın 20 faizinin hələ də işğal altında olduğu, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin davam etdiyi bir dövrdə xüsusi aktual-

lıq daşıyır. Belə tamaşalar tarixi yaddaşımızın oyanışına və möhkəmlənməsinə xidmət etməklə yanaşı, gənclərimizə qəhrəmanlıq, mübarizə ruhu aşılayır, xalqımızı qələbəyə səsləyir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağalar İdrisov. “Xəcalət”. “Azad Azərbaycan” qəzeti. 24 aprel 2007-ci il.
2. Elbəyi. Sənətin imperiyadan intiqamı. “Bakı” qəzeti. 16 aprel 1991-ci il.
3. Fəmil Mehdi. Qarabağ harayı, vətən xiffəti. “Ədəbiyyat” qəzeti. 17 may 1991-ci il.
4. İncilab Kərimov. Bakı Bələdiyyə Teatrı. Bakı, “Çinar - Çap” nəşriyyatı, 2008, 488 s, səh-114.
5. Nəzmiyyə Axundova. Xalqın faciəsi. “Mədəniyyət” qəzeti. 30 yanvar 1992-ci il.

Малахат Агаева (Азербайджан)

Тема патриотизма на азербайджанской сцене в годы независимости

В статье говорится о сценическом воплощении темы патриотизма в спектаклях, поставленных на сценах Азербайджана в годы независимости. Речь идет о постановках Гянджинского Государственного Драматического Театра «Джавад хан» Н.Маммедли, Азербайджанского Государственного Театра Юного Зрителя «Шехиды» Б. Вагабзаде, Азербайджанского Академического Национального Драматического Театра «Одинокое дерево лох» И.Эфендиева, Бакинского Муниципального Театра «Родине нужны отважные» Рауфа Ичеришехерли, Азербайджанского Академического Национального Драматического Театра «Позор» Гусейнбалы Миралемова, а также о сценическом решении в том же театре пьесы того же драматурга «Гянджинские ворота». Такие качества как патриотизм, героизм, воинственность выдвигаются на передний план, разбираются режиссёрская работа, композиторская музыка и художественная постановка.

Ключевые слова: патриотизм, героизм, драматург, режиссёр, актёр.

Malahat Aghayeva (Azerbaijan)**Theme about patriotism in Azerbaijani stage during independence years**

The article states about stage impersonation of patriotic theme in spectacles staged in Azerbaijan during independence years. It is referred to staging of N.Mammadli's "Javad khan" at Ganja State Drama Theatre, B.Vahabzadeh's "Martyrs" at Azerbaijan State Theatre of Young Spectators, I.Efendiyev's "Lonely oleaster tree" at Azerbaijan Academic National Drama Theatre, Rauf Icherisheherli's "Motherland needs courageous" at Baku Municipal Theatre, Huseynbala Miralemov's "Shame" at Azerbaijan Academic National Drama Theatre, also the scenic design of the same playwright's "Ganja gates" at the same theatre. Such qualities as patriotism, heroism, militancy are come to the fore, stage director's work, composer's music and artistic staging are studied.

Keywords: patriotism, heroism, playwright, stage director, actor.